

„Tiszán innen, Dunán túl – ez a posztmagyar”

A szegedi székhelyű deKON-csoport Irodalomelméleti és interpretációs sorozatának negyedik darabjaként látott napvilágot a Posztmagyar című kötet. A csoport tagjai a hazai irodalomtudományos életben az ún. posztstrukturalista elméletek közvetítőiként hívták fel magukra a figyelmet.

A kötet a csoport két prominens alakjának az utóbbi néhány évben született írásait gyűjti össze. Azonban a két író már rögtön a kezdet kezdetén furcsa ötlettel áll elő: ennek a könyvnek az erejéig lemondanak individuális szerzőfunkcióikról, hogy egy új, „közös” szerzőt állítsanak a szövegek mögé (írjanak a kötet cím fölé). Ennek megfelelően az itt következőkben a *Kovács Sándor s. k. Odorics Ferenc* jelölővel jelzett szerzőhöz rendelhető szövegkorpusz képezi majd a vizsgálat tárgyát.

Ez a gesztus összhangban áll azzal az elméleti állásponttal, miszerint a „poszton” lévő beszédnek pluralitásra kell törekednie. A kérdés csak az, hogy a jelentésszóródás feltételeit vajon a diskurzusban részt vevő szövegek szabad játékaának biztosításával, vagy már magukon az egyes szövegeken belül kell létrehozni? Ez utóbbi vélekedés szerint az igazi „posztbeszéd” az lenne, amely önmagán belül is képes volna reprezentálni a jelentés, az igazság önazonosságának megbomlását, azaz egy szövegen belül több, egymásnak többé-kevésbé ellentmondó pozíció képviselését, egyfajta „regiszterváltó beszédmódot” valósítana meg. A kötet által megkonstruált *Kovács Sándor s. k. Odorics Ferenc* nevű beszélő szerkezeti adottságainál fogva ennek az elvárásnak is megfelel.

A fenti koncepció következménye, hogy az egyes szövegeknél azután az eredeti kontextusra (a szerző személyére, a korábbi megjelenésre stb.) vonatkozóan semmiféle információt nem kapunk. (Itt azonban a gesztus értéke részben meg is kérdőjeleződik: a most összeolvadni szándékozó szerzők eddigi munkásságát figye-

lemmel kísérő olvasó jó eséllyel ismeri fel a viszonylag jól elkülöníthető beszédmód, a kérdéssírányok és a szakirodalmi tájékozódás alapján az egyes írások mögött megbúvó eredeti szerzőt. Ám ha a jószándékú olvasó erről az előzetes tudásáról hajlandó volna is megfeledkezni, újra és újra olyan szöveghelyekre ütközik, melyek maguk hívják fel a figyelmet eredeti szövegösszefüggésükből való kiszakított-ságukra egy-egy, a külső kontextusra vonatkozó utalással.)

A kötetet kezébe vevő olvasóban elsőként valószínűleg a következő kérdés merül fel: „Mi az, hogy posztmagyar?” *Kovács Sándor s. k. Odorics Ferenc* igen előzékekeny azonnal segítségünkre siet, mindjárt két szöveggel is, melyek az egyszerűség kedvéért mindketten épp a fenti címet viselik. „Áprilisban – amikor az eper az úr – van kitalálva / posztmagyar. / Amikor már nagyon elég magyarnak lenni. / Meg amikor már nagyon elég mondani posztmodern. / Amikor nyelv-kín van. / A posztmagyar keresztapu gondol. Gondolja akár olyan / együttlét, ahol lehet mondani valamit olyan, nem igazán rendes / magyar palikról, mint a Garaczilaczi, meg a Kukorelly, meg / aztán a többiek. Mert ezek olyan jók, meg mert ezekről nemigen / van mondva semmi se.”

Ezek alapján úgy tűnik, a posztmagyar valamiféle alternatívát szeretne kínálni egyfelől a „magyarhoz”, másfelől a „posztmodernhez” képest. Az előbbi mögött egyfajta helyi érdekű életfilozófia kidolgozására irányuló törekvést sejtethetnénk („A posztmagyar nem ismer népi-urbán di- / chotóm. Ha azt mondják zsidó: nem ért. Ha azt mondják nép: / nem ért. A poszt-

magyar érti ürge. Ilyen ürge-izé, aki beszél, / esz, esz banán, gondol, töröl, építget, sütteti has – akinek van / intelligens”), ez a szál azonban nem bizonyul túlságosan hosszú életűnek. Az utóbbi ezzel szemben bizonyos kortárs filozófiai, irodalomelméleti nézetrendszerekhez való kapcsolódásra utal. További pontosítás, a nemzetközi posztmodernről való elhatárol(ód)ás helyett azonban a kérdés rövidrezárását kapjuk: „Név ne legyen posztmodern. Mért? Csak. / Legeyen posztmagyar.”

A vállalás konkrét részét tekintve pedig mintha a legújabb magyar irodalom jelenségeinek értő feltérképezését tekintené feladatának a szerző. Ebben végre meg is nyugodhatnánk (igen, ez értelmes célnak tűnik: új írónemzedékhez „jár” az új kritikusnemzedék), ám érdekes módon néhány jelölt vagy jelöletlen idézetet túlmenően a kortárs szépirodalom nem jut szóhoz ebben a kötetben. (Azokról a bizonyos „jó szövegekről” tehát a deKONok által továbbra sem igen van

mondva semmi; miközben a másfajta interpretációs eljárásokat működtető értelmezők által viszont egyre inkább...)

A második hasoncímű szövegből aztán azt tudhatjuk meg, hogy posztmagyar, mint

olyan, nem létezik, ez csak egy szó, melynek voltaképpen nincs is még pontos használati értéke (azaz: jelentése), „amelynek használati bizonytalansága beépül a szó jelentésébe, s amíg komolyabb, megbízhatóbb jelöltje nem kerül, maga a képlékenység és használói tanácstalanság lesz az értelme. Kedvező pillanat ez a beszédre, a jelentés előttiesség csendje, felelősségmentes beszédhelyzet.”

Ezzel kapcsolatban azonban felvethető a kérdés: vajon létezhet-e egyáltalán a jelentés előttiségnek ez a pozíciója, vagy minden szó már eleve jelentésszerű (ahogy azt a szerző máshol a betűről mondja), illetve megvalósítható-e a teljesen felelősségmentes beszéd? Azaz a „nyelv használható-e ártatlanul, ártalmatlanul?”

Ezek a kérdések a hagyomány szerepére irányítják a figyelmet, melyhez Kovács Sándor s. k. *Odorics Ferencet* a jelek szerint meglehetősen ambivalens viszony fűzi. Bár egyhelyütt a posztmodernéhez közel álló értelmezéssel találkozunk („A »posztmagyar« nem új. ... A poszt-

magyar régivé-, nem újjáépítéssel újít...”) a kötet egészére nézve a hagyománynak leküzdendő ellenfélként való felfogása a jellemző. Ehhez képest következik be aztán a nagy fordulat a kötetet záró allegori-

Ám a szerző nem elégszik meg a hagyomány megkerülhetetlenségének, lerombolhatatlanságának belátásával; megpróbál mégis valamiféle kiutat találni. Hiszen ha az autentikus szöveghez való hozzáférés a ráragódott hagyomány miatt eleve lehetetlen, akkor ez azt jelenti, hogy fel kell adnunk a mű jelentését egyszer s mindenkorra rögzítő tökéletes interpretáció illúzióját; a létrehozandó kommentár mindig egy másik szöveg lesz, melyet az interpretált szöveghez csak véletlenszerű, intézményes kapcsolat fűz. „S ha így van, akkor – a határaink szabta keretek ellenére – nincs határa az értelmezői tevékenységnek.” A szövegről beszélés illúziójának feladásával „megnyílik a lehetőség a beszélgetésre a szöveg jelen-létében: mint kávé az asztalon, gőzölög közepén”. Így végül a hagyomány szerepének átértékelése ellenére ismét az interpretáció korlátlan szabadságának téziséhez jutottunk.

magyar régivé-, nem újjáépítéssel újít...”) a kötet egészére nézve a hagyománynak leküzdendő ellenfélként való felfogása a jellemző. Ehhez képest következik be aztán a nagy fordulat a kötetet záró allegori-

kus írásban (*A másik szöveg, avagy értelmezés a határon*), melyben a szerző a tervezett Garaczi-értelmezés helyett az értelmezésre tett kísérlet kudarcának személyes történetét meséli el: elveszíti az értelmezésre szánt szöveget tartalmazó bördönd kulcsát. Az értelmező elől a szöveget a szó szoros értelmében elzáró bördönd a hagyományt jelképezi, melynek a szerző először totális megsemmisítésére gondol („Nekimegyek pajszerrel, kalapáccsal, vagy valami élessel”), ám ekkor hirtelen megtörténik a fordulat: „Akkor mégis az villant be, hogy milyen álltság: azért, hogy átmenetileg jól érezzem magam, képes volnék szétszedni a nagypapi táskáját! ... úgy kellene elolvasni és megértelmezni a Garaczit, hogy a táskának se legyen semmi baja.”

Ám a szerző nem elégszik meg a hagyomány megkerülhetetlenségének, lerombolhatatlanságának belátásával; megpróbál mégis valamiféle kiutat találni. Hiszen ha az autentikus szöveghez való hozzáférés a ráakódott hagyomány miatt eleve lehetetlen, akkor ez azt jelenti, hogy fel kell adnunk a mű jelentését egyszer s mindenkorra rögzítő tökéletes interpretáció illúzióját; a létrehozandó kommentár mindig egy *másik* szöveg lesz, melyet az interpretált szöveghez csak véletlenszerű, intézményes kapcsolat fűz. „S ha így van, akkor – a határaink szabta keretek ellenére – nincs határa az értelmezői tevékenységnek.” A szövegről beszélés illúziójának feladásával „megnyílik a lehetőség a beszélgetésre a szöveg jelen-létében: mint kávé az asztalon, gőzölög közepén”. Így végül a hagyomány szerepének átértékelése ellenére ismét az interpretáció korlátlan szabadságának téziséhez jutottunk.

A hagyományhoz való korábbi viszony („Permanens hagyománygyilkos vagyok”), valamint az előző okfejtés utolsó mozzanata (a jelentések rögzíthetlenségének felismeréséből azonnal cselekvési program gyártása) bizonyos értelemben az avantgárd mentalitást idézi. Mintha a posztmagyar több ponton is erős (neo)avantgárd kötődéseket árulna el: tulajdonképpen idesorolható a meglehető-

sen vegyes képet mutató, s ezért némileg erőltetettnek tűnő deKON-csoport megalkotása, a manifesztációk iránti vonzalom (vö. a posztmagyar (*Mi az, hogy posztmagyar?*), ill. a konstruktivista irodalomtudomány (*deKONstrukt-orálás*) fogalmak bevezetésének módját) vagy a performance-szerű előadásmód (*A betű nullfoka*). A posztmagyar ebben az összefüggésben tehát egy (neo)avantgárdal beoltott posztmodernt jelent.

A két programnyilatkozatnak tekinthető írást az irodalomelméleti tárgyú szövegek csoportja követi. Ezek közül kiemelendő az amerikai dekonstrukció, illetve az összefoglalóan konstruktivistának nevezett irodalomelméleti irányzatok bemutatása; mindkettő korábban kevésbé ismert, a hazai irodalomtudományos diskurzusban alig-alig jelenlévő szerzők munkásságára irányította rá a figyelmet.

Am talán ezeknél is érdekesebb az elméleti megfontolások gyakorlatra váltása: a viszonylag kis számú konkrét szövegértelmezés. A Shelley-, illetve Kármán-kommentárok kísérletet tesznek a hagyomány egy-egy többé-kevésbé rögzített darabjának új megvilágításba helyezésére, a jelen kérdésirányai felőli újramegyszólatására, radikális újraértelmezésére. S bár a javasolt interpretációk a hagyományos elemzői módszerekhez szokott olvasó számára sokszor meglehetősen „szokatlanok” tűnhetnek (pl. a *Fanni hagyományai* mint erotikus történet), éppen ez adja értéküket: az új eljárások segítségével sikerrel próbálkoznak a halott (vagy halódó) hagyománynak a mai olvasó számára való életre keltésével.

Az elméleti írások és a szövegelemzések magas teoretikus színvonala után némi meglepetéssel szolgál a kötet végén található két kritika beszédmódja. Ezekben a szövegekben reflektálatlanul marad a máskor/másoknál oly gondosan dekonstruált beszédhelyzet; a hatalmi pozícióból történő beszéd gyakorlata elég lehangoló eredményt mutat: az *Alföldy Jenő* által összeállított irodalmi fogalomtár kritikája (Fogalma(m) sincs...!) részletes érvelés helyett végül a hibásnak talált definíciók de-

monstratív felmutogatásába torkollik. Kétségtelen, hogy a felsorolt szócikkek meglehetősen távol állnak a szakmai elit közmegegyezésétől, azonban éppen az ilyenfajta kánonoknak öntelten magabiztos, ítélkező pallosként való suhogtatása az, amitől a szerzőnk által is előszeretettel idézett posztmodern teoretikusok oly gyakran intenek óva.

S érdekes az is, hogy a kritikák érvelési bázisában előforduló érvek között leggyakrabban az uralmon lévő (pontosabban a Kovács Sándor s. k. Odorics Ferenc által ilyennek deklarált) szakmai diskurzus fogalmaitól, beszédmódjától való eltérés, a logikai koherencia hiánya, valamint az ún. nyelvi sutaságok szerepelnek; azok a szempontok, melyek eltörlésére éppen a posztmagyar képviselői hívnak fel újra meg újra. Hiszen mindahányan ismerősek a deKON-csoport íásaival szemben felhozott kifogásokból, melyeket a szerzők ott és akkor, természetesen szigorúan teoretikus alapon, önérzetesen visszautasítanak (*A hagyomány virágai, avagy mit becsül le egy deKON?*). Nem világos, hogy mely posztmodernnek nevezhető ismeretelmélet, illetve etika teoretikus talaján állva tehetők olyan kendőzetlenül autoriter kijelentések, mint hogy „Ez már annyira képtelen ... hogy szép. A hülyeség esztétikája.” S meglepő az is,

amikor az egyébként a hagyományos (értelmezői) nyelv felforgatásában érdekelt szerző a magyar grammatika szabályaira hivatkozva minősít hibásnak/érthetetlennek bizonyos mondatokat (202–203., illetve 216. p.).

Annál is kevésbé érthető ez (persze csak ha mégsem akarunk olyan könnyen megszabadulni hétköznapi koherenci-igényüinktől), mivel máshol (*A szabadság enyhe mámor*) a szerző a kánonikus funkció által összetartott értelmezői közösség: az értelmezésben egzisztenciálisan érdekelt „hivatásos” olvasók, az irodalomtudósok szerepének pontos leírását adja. Ám a „nagy leleplezés” után közvetlenül, a kritikákban, az igaz vélekedések kiválasztódásának módját tekintve sikerül tökéletesen gyanútlanok mutatkoznia.

A posztmagyar tehát az olvasás tapasztalatában elméleti pozícióit tekintve meglehetősen heterogén, a különböző teoretikus vízvázlatstíkokon olykor innen, olykor túl elhelyezkedő irányzatnak(?) mutatja magát.

Kovács Sándor s. k.–Odorics Ferenc: *Posztmagyar*. Ictus Kiadó, Szeged, 1995.

Golden Dániel